

λογηται εις τα πρωτα ετη της καταλήψεως της Κρήτης υπό των Γενουατών η των Ένετων, η κατά την ανακαίνισιν του φρουρίου κατά την επανάστασιν του 1363⁴. Το όνομα και ένταυθα ητο λίαν προσηρομοσμένον προς τον ρόλον τον όποιον το φρούριον επαιξεν, διότι ως λέγει ό De Monacis «*erat enim propter viciniam et situm loci infestissimum rebellibus*»⁵, και άπεδείχθη πολυ χρησιμον δια την επίβλεψιν της έγγυς του Χάνδακος περιοχής και τον έλεγχον των προς αυτον άγουσών όδών⁶.

ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ MONFERRATE η MONFORTE

Μεταξύ των φρουρίων τα όποια έκτισαν οι Γενουάται κατά την βραχειαν κατοχήν της νήσου ητο το φρούριον Monferra, Monferrate η Monforte εις το μέσον της επαρχίας Σητείας παρά το σημερινόν χωρίον Κρυγιά¹, γνωστόν σήμερα με το όνομα Ψηλό Καστέλλι. Το

⁴ De Monacis, αυτόθι: «*cum audiverunt provisores, reparari facere Castrum Malvicini...*»

⁵) Ίσως ό χρονογράφος δια της φράσεώς του δέν υπαινίσσεται έτυμολογικήν έρμηνείαν του όνόματος του φρουρίου, άλλ' αναφέρεται εις την τότε συγκεκριμένην περίστασιν.

⁶) Έκθέτω ένταυθα περιληπτικώς μίαν άλλην δυνατήν έρμηνείαν του όνόματος του φρουρίου Malvesin. Είναι γνωστόν ότι ό Γενουάτης Enrico Pescatori ένήργησε τας πειρατικές του επχειρήσεις με πληρώματα σύμμικτα τα όποια άπετέλεσαν Siciliani, Provenzali, Spagnuoli και Lombardi. Από τους τελευταίους προήλθεν η παλαιότερα όνομασία του φρουρίου Μυλοποτάμου: Castel dei Longobardi η Lombardi. Τόσον ό άμεσος κατά το έτος 1206 αντιπερισπασμός του Pietro Zani, δόγη της Βενετίας, εις το πειρατικόν πραξικόπημα του Γενουάτου, ως και αι ευρυτέρας κλίμακος επχειρήσεις αι καταλήξασαι εις την ανάκτησιν της νήσου υπό των Ένετων, δι' αναλόγου μισθοφορας έγέγοντο, κυρίως δε δια πληρωμάτων και μισθοφόρων εκ Lombardi και Romagna. Οι τελευταίοι κατά το πλείστον προήρχοντο εκ των κυρίων κέντρων της Romania, το Napoli (Ναύπλιον) και την Malvasia (Μονεμβασίαν). Οι Malvesi (άκούόμενοι και ως Malvesini και Malvasioti) και εις τα κατόπιν έτη ένεφανίσθησαν ως μισθοφόροι και δέν θα άπεκλείετο έξ αυτών να προήλθε το όνομα του φρουρίου Malvesin. Γνωσταί οίκογένειαι της Ρεθύμνης και του Χάνδακος προήλθον εκ τοιούτων μισθοφόρων άκούόμεναι ως Lombardi εις το Ρέθυμνον και Malvezzi εις τον Χάνδακα (έκκλησία παρά την Ώρσιαν Πύλην ητο γνωστή ως Άγιος Νικόλαος Μαλβέζι: Gerola, Topografia delle Chiese d. Città di Candia, «Bessarione» 1918, σ. 60 ανατύπου). Όπως δήποτε η εκ των Malvesi η Malvesini προέλευσις του όνόματος του φρουρίου δύναται να θεωρηθῃ ως όλιγώτερον πιθανή.

¹) Ξανθοουδίδης, αυτόθι σ. 36. Περὶ του φρουρίου ως Γενουατικού, ό Gerola, Domin. Genov. και Mon. Veneti, I, 94· περι της ιστορίας και μορφῆς του, αυτόθι σ. 285. Έκτός του ότι το φρούριον αναφέρεται υπό των χρονογράφων μεταξύ των υπό των Γενουατών ίδρυθέντων φρουρίων, υπάρχει η

ὄνομα τοῦ φρουρίου τούτου ἐμφανίζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἐκ παραλλήλου ἐξεταζόμενον μὲ τὸ ὄνομα ἄλλου λίαν γνωστοῦ φρουρίου τοῦ Castel Bonifacio, ἐκ τοῦ ὁποίου ὠνομάσθη ἡ ἐπαρχία Μονοφάτσι², κτισθέντος ὁμοίως ὑπὸ τῶν Γενουατῶν. Ὁ Ξανθουδίδης φαίνεται ὅτι συνεμερίζετο τὴν γνώμην τοῦ Γκερόλα³, ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο φρούριον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ ἐν Κορσικῇ Castel Bonifacio τὸ κτισθὲν ἐν ἔτει 820 ὑπὸ τοῦ Bonifacio Pisano καὶ κατακτηθὲν ὑπὸ τῶν Γενουατῶν κατὰ τὸ 1195. Ὁμώνυμον πρὸς τὸ Monferrato ἢ Monferrà ἦτο τὸ φρούριον τῆς γειτονικῆς μὲ τὴν Γένουαν μαρκιωνίας, ἐκ τῆς ὁποίας, καλουμένης ἐκ τοῦ φρουρίου Monferrato ἢ Monteferrato, εἶχε τὸ ὄνομα ὁ Βονιφάτιος Μονφερρατικός (*Marchese Bonifacio de Monferrato*). Ὅμως δὲν φαίνεται πολὺ πιθανὸν ὅτι οἱ Γενουᾶται θὰ ἔδωσαν εἰς κρητικὰ φρούρια τὰ ὀνόματα δύο ἐκτὸς τοῦ ἰδικοῦ των ἐδάφους φρουρίων ἄνευ ἰδιαίτερου τινὸς λόγου ὀνόματα μάλιστα ὑπενθυμίζοντα τὴν ἀντίπαλον Πίζαν καὶ τὴν ἀνταγωνιζομένην μαρκιωνίαν. Καὶ ὀλιγώτερον ἔτι πιθανὸν φαίνεται ὅτι δύο ἀπὸ τὰ παλαιότερα φρούρια θὰ εἶχον ἀπλῶς ἐκ συμπτώσεως ὀνόματα ἀντίστοιχα τοῦ ὀνόματος τοῦ λαβόντος ὡς μερίδιον τὴν Κρήτην Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ. Θὰ ἦτο ἄτοπον βεβαίως νὰ ὑποτεθῆ ὅτι τὰ φρούρια ἔκτισεν αὐτὸς ὁ Βονιφάτιος, δώσας εἰς αὐτὰ τὸ ὄνομά του καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἰδιαίτερας αὐτοῦ πατρίδος. Τὰ φρούρια ᾠκοδομήθησαν ὑπὸ τῶν Γενουατῶν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη ἰδιαίτερος λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐδόθησαν εἰς ταῦτα τὰ ὀνόματα τοῦ οἰκειοθελῶς ἀποξενωθέντος τῆς νήσου δι' ἐκχωρήσεως μαρκησίου. Φαίνεται μᾶλλον ὅτι ὁ εὐφυέστατος καὶ πολυμήχανος πειρατῆς Ἐρρῖκος Πεσκατόρι, θέλων νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐξ ὑφαρπαγῆς κατάληψιν τῆς νήσου⁴ καὶ ἐπωφελοῦμε-

πληροφορία ὅτι τὸ φρούριον ὑπῆρχε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐνετικῆς ἐγκαταστάσεως. Ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Δανδόλου (*Creta Sacra*, 242) ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα Suchia (ἀπὸ τὸ γειτονικὸν χωρίον Συκιά), ὡς καταληφθὲν μετὰ τοῦ φρουρίου *Mirabellum* ὑπὸ τῶν Ἀγιοστεφανιτῶν. Ὁ τύπος *Monferra* καὶ *Monferrato* εἶναι ὁ παλαιότερος καὶ ἐπικρατέσιμος· ἀτόπως ἐσημείωσεν ὁ Gerola περὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ «*erroneamente chiamato per lo più Castel Monferrato*» (*Gerola*, *Domini. Genov.* nota 34). Ὁ Λατινικὸς τύπος (βλ. παρὰ *De Monacis* καὶ εἰς τὰ λατινιστὶ συντεταγμένα ἔγγραφα εἶναι *Mons Ferratus*), ἐξ οὗ ὁ ἰταλικὸς *Monte Ferrato*.

²) Ξανθουδίδης, αὐτόθι σ. 43.

³) *Gerola*, *Monum. Veneti* I, 200.

⁴) Οἱ Γενουᾶται πειραταὶ φαίνεται ὅτι ἐμηχανεύθησαν πᾶν μέσον, ἵνα γίνουν κύριοι τῆς νήσου ἄνευ ἀγῶνος· ὡς λέγει ὁ χρονογράφος Νικήτας Χωνιάτης: «ἀπανταχῇ πονηρῶς πράττοντες καὶ δυσδαιμόνως», «πλασάμενοι τοὺς ἐμπόρους, εἶτα ἐπιθέμενοι ὡς πολέμιοι, τῆς νήσου ξυμπάσης καίσχυσαν εὐμαρῆστατα» (βλ. *Gerola*, *Domini. Genov.* 9).

νος ἴσως τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Βονιφάτιος εἶχε μετανοήσει διὰ τὴν ἐκχώρησιν τῆς Κρήτης, μάλιστα μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ὁμαλῶν σχέσεων· μετὸν αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον, παρέστησε τὴν κατάληψιν ὡς νόμιμον διεκδίκησιν χάριν τοῦ μαρκησίου, τὸν ὁποῖον θὰ ἐνεφάνιζεν ὡς ἐκβιασθέντα διὰ τὴν πώλησιν τῆς νήσου. Ὁ Βονιφάτιος πιθανῶς ἐτέλει ἐν γνώσει καὶ ἴσως ὑπεκίνησε τὴν ἐπ' ὀνόματί του διεκδίκησιν τῆς Κρήτης, διότι ἡ στάσις του ἀπέναντι τῆς Γαληνοτάτης εἶχεν ἤδη μεταβληθῆ καὶ μάλιστα ἐζήτησε νὰ μεταβάλλῃ τοὺς ὅρους ὡς πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλ' οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἔδειξαν οὐδεμίαν διάθεσιν ὑπαναχωρήσεως. Πολὺ ἀργότερον, ὅταν οἱ δοῦκες τῆς Μαντονα ἐγένοντο κατὰ κληρονομίαν κύριοι τῆς μαρκιωνίας τοῦ Μομφερράτου (1536), ἤρχισαν βυσσοδομαίαι ἀντιποιήσεως αὐτῆς τῆς νήσου Κρήτης, ἐν εἶδος συνωμοσίας ὀργανωθείσης δι' ἐνὸς Λομηνικανοῦ καλογήρου τῆς Μονῆς Ἀγίου Νικολάου τῶν Χανίων, Giorgio di Casale Monferrato καλουμένου⁵· ἡ Γαληνοτάτη ἀνεκάλυψεν ἐγκαίρως τὰ τεκταινόμενα καὶ ἔδωκε πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὸ πρᾶγμα παρὰ ὅσον πραγματικῶς ἤξιζεν⁶. Ἡ προτίμησις ἐκ μέρους τῶν Ἑνετῶν τοῦ ἀντιστοίχου ὀνόματος Monforte⁷ ἦτο δικαιολογημένη: οἱ Ἑνετοὶ θὰ ἀπέφευγον εὐχαρίστως ὅ,τι θὰ ἐνεθύμιζε τὴν ἔστω ὀνομαστικὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐκ Μομφερράτου μαρκησίου.

N. ΠΛΑΤΩΝ

⁵) Περὶ τούτου βλ. G. Cervellini, Come i Veneziani acquistarono Creta (a proposito di una tarda pretesa dei Gonzaga di Mantova) «Nuovo Archivio Veneto» N. S. XVI (1909).

⁶) Ὅτι ἡ Ἑνετία ἔδωκε τόσον μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ γεγονός, ἀποδεικνύει ὅτι ἐφοβεῖτο πάντοτε τὰς ἐκ μέρους τῶν κυρίων τοῦ Monferrato διεκδικήσεις. Ἡ ἐμπιστευτικὴ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα μετὰ τοῦ Γενικοῦ Προνοητοῦ Nicolò Donado ἀλληλογραφία συνιστᾷ τὴν διενέργειαν ἐμπεριστατωμένων ἀνακρίσεων, χρησιμοποιουμένων καὶ βασανιστηρίων ἐπὶ τοῦ καλογήρου. Εἰς τὰ Secreti τοῦ Archivio di Stato ἰδιαίτερον τμῆμα ἀναγράφεται εἰς τοὺς Πίνακες ὑπὸ τὸν τίτλον: Marchio Montisferrati (πβλ. Σπυρ. Θεοτόκη, Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἔρευναν τῶν μνημείων τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς Κρήτης ἐν τῷ Κρατικῷ Ἀρχεῖῳ τοῦ Βενετικοῦ Κράτους, Κέρκυρα 1926, σ. 38).

⁷) Φρούρια ὀνομαζόμενα Montes Fortes ἢ Monforte ἦσαν κατὰ τὸ Glossarium τοῦ Du Cange «castella, qua in montibus, quo accessu difficiliora essent, aedificare solebant». Ἀκριβῶς ἀντιστοίχως ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ φρούρια δυσκόλου προσβάσεως, γενικῶς πιστευόμενα ὡς ἀπόρθητα, ἡ ὀνομασία Montes ferrati ἢ Monferrati, δηλ. Σιδηρόκαστρα.